

Socialna gerontagogika pri zadovoljevanju nematerialnih potreb starih ljudi

Social gerontogogy in the fulfilment of non- material needs of the elderly

Tone Kladnik

Povzetek

*Tone Kladnik,
mag., dipl. soc.
del., Inštitut
Antona
Trstenjaka,
Resljeva 11,
1000 Ljubljana.*

Povzetek Avtor predstavlja zamisel in delovanje približno 300 skupin starih za samopomoč v Sloveniji. Pri tem izhaja iz spoznanja o tem, da so nematerialne potrebe starih, pri čemer misli na duševni, medčloveški in duhovni vidik starosti, v zahodni civilizaciji praviloma spregledane oziroma zanemarjene. Delo samopomočnih skupin temelji na različnih privnah gerontagogike, ki si prizadeva za razvijanje in uvajanje strokovne metodike na to področje dela.

Ključne besede: stari, nematerialne potrebe, socialna gerontagogika, skupine samopomoči

Abstract

The author presents the ideas and activities of approximately 300 Slovenian aged peoples self-help groups. His starting point is the recognition that as a rule western society overlooks or even ignores the non-material needs of the elderly, by which are meant the intellectual, spiritual and interpersonal elements of the old age. The work of the self-help groups is based on the different elements of gerontology, which endeavour to develop and introduce professional methods to this field of work.

Key words: *the elderly, non-material needs, social gerontology, self-help groups*

*Človek gotovo ne bi doživel sedemdesetih
ali osemdesetih let, če ta dolgoletnost ne
bi ustrezala njegovi vrsti.*

*Zato mora imeti tudi njegov popoldan življenja
svoj smisel in cilj in ne more
biti samo žalostni privesek dopoldneva.*

C: G. Jung

1. Stari in njihov položaj v družbi

Starost je življenjsko obdobje, v katerem se pojavijo številne tegobe. Mnoge poraja samo pešanje človekovih moči, za druge pa je krivo napačno doživljanje starosti v današnji družbi in s tem povezana marginalizacija in getoizacija starih ljudi.

V zahodni civilizaciji velja za stare ljudi, da so gmotno zelo dobro preskrbljeni. Povsem druga slika pa velja za duševni, medčloveški in duhovni vidik starosti, ki se kaže predvsem v osamljenosti, nekoristnosti in socialnem vegetiranju starih ljudi. Po vsebini življenja so namreč močno ločeni od ostalih dveh generacij. Srednji generaciji so breme, ki ga je treba vzdrževati. Ločeni so tudi od mladih, ki bi še kako potrebovali njihovo navzočnost, naklonjenost in neprecenljivo izročilo življenjskih izkušenj.

Današnji položaj starih ljudi v razvitem svetu bi lahko označili z dvojnimi. Pokojninsko-invalidska zavarovanja in mreža socialnih in zdravstvenih ustanov omogočajo starim ljudem sorazmerno dobro

gmotno in telesno preskrbljenost. Odnos do starosti, razdvojenost med generacijami v današnjih življenjskih razmerah pa jih medčloveško, kulturno in bivanjsko potiskajo na družbeni rob, v osamo in nekoristnost, da je ta stran njihovega položaja med najslabšimi v človeški zgodovini.

V Sloveniji živi več kot 460.000 upokojencev. Med njimi je več kot 350.000 starih nad 60 let in približno 250.000 nad 65 let. Nekaj manj kot 5% tistih v starosti nad 65 let živi v domovih za stare, ki jih je v Sloveniji 53 in imajo približno 12.000 mest. Glede na to, da pri nas delež starih nad 65 let že presega 12%, se Slovenci po klasifikaciji Organizacije združenih narodov uvrščamo med zelo stare narode.

Demografske napovedi kažejo, da bo starost in staranje velik problem za države Zahodne Evrope in s tem tudi za Slovenijo v letih 2010-2020, ko bodo dosegle starost najštevilčnejše povojne generacije in se bo odstotek starih ljudi gibal med 20-25%. Za te številne stare ljudi bodo skrbele generacije iz današnjih družin z enim ali dvema otrokoma, ki jih bo za več kot sto tisoč manj, kot je sedanje aktivne generacije.

Za položaj starih ljudi skrbi in je odgovorna srednja - aktivna generacija. Po njenih prizadevanjih sodeč, v smeri zagotavljanja ustrezne kakovosti življenja v poznih letih, se tega problema loteva, kakor da se sama ne bo nikoli postarala. Le redki med nami so se sposobni in pripravljeni prepoznati v tem ali onem starem človeku. Tako zanimamo sebe in starost, ki je prihodnost nas vseh. Sedaj, ko smo dejavni, polni moči in imamo možnost odločanja, krojimo pogoje življenja starih ljudem, pogoje, ki bodo prav nam lajšali ali grenili življenje. Sedaj je tudi čas, da spremenimo odklonilna stališča do starosti in predsodke o starih ljudeh. Za sedanjo srednjo generacijo je ta trenutek pravi čas, da začne pripravljati sebe in družbene razmere na svojo starost v spremenjenem številčnem razmerju, saj bo to sicer kasneje pretežak družbeni problem.

2. Nematerialne potrebe starih ljudi

Naša zakonodaja zelo natančno opredeljuje materialne pravice starih ljudi, mnogo bolj pa je nedorečena glede socialnega, kulturnega in odnosnega delovanja le-teh. O teh temah pogosto tečejo razprave na različnih strokovnih srečanjih srednje generacije, ki se je skoraj nesposobna vživeti v težak položaj starega človeka.

Nagnjenost k medsebojnim stikom je izvirna, prvobitna, kot ponujena roka, ki jo hvaležno sprejme drugi človek. Če želi in hoče obstajati kot človek, če se želi kot človek uveljaviti, potem nujno potrebuje možnost, da je v stiku z drugimi ljudmi. Potreba po stalnem in poglobljenem medčloveškem odnosu je temeljna in spremlja človeka v vseh njegovih življenjskih obdobjih. Prav v ustvarjanju, negovanju in ohranjanju medčloveških odnosov lahko opazamo človekovo neizmerno ustvarjalnost, v dobrem in slabem. Vse, kar ljudje ustvarimo na področju medčloveških odnosov, je naše temeljno delo. Enkratno in pomembno je do te mere, da je od kakovosti ustvarjenega odvisno življenje ustvarjalca pa tudi njegove bližnje okolice.

Glede na vpetost posameznika v različne socialne mreže je razumljivo, da prevladujejo funkcionalni odnosi, vendar pa so ti zadovoljivejši, kadar posameznik živi tudi v temeljnem odnosu s sočlovekom, kjer je odnosno doma in zato pri tem uporablja kar najmanj obrambnih mehanizmov, saj se počuti varnega. V razmerju Jaz-Ti človek neovirano daje vse, kar ima in sprejema, kar potrebuje in toliko kot potrebuje. Vsi udeleženi v temeljnem odnosu sodelujejo v vlogi dajalcev in prejemnikov. Tovrstni odnosi so zadovoljujoči, v njih posameznik ponuja - predaja svojo izkušnjo in se tudi sam neprestano uči. Poglobljen medčloveški odnos omogoča spontanost, ki je temelj ustvarjalnosti ter s tem zmožnosti in pripravljenosti za učenje.

Starim ljudem, predvsem tistim, ki so prisiljeni živeti v ustanovi za stare, je večinoma dodeljen položaj, ki jim narekuje vlogo objekta, ki vedno sprejema, ki ne zna, ki ne zmore več, ki je odvisen, vzdrževan. Tak položaj človeka dodatno potiska na stranski tir in je v mnogih situacijah ponižujoč. Starost je življenjsko obdobje, v katerem prihaja do izgub življenjskih sopotnikov, s katerimi je posameznik skozi leta negoval in ohranjal zadovoljujoče in poglobljene odnose, v katere je vlagal potreben čas in energijo. Sedaj je ustvarjanje novih odnosov težje kot kadarkoli prej, tudi zato, ker je količina vzpodbud in priložnosti za srečevanje manjša. Človek ostane nepreklicno sam in obenem tudi osamljen, ne glede na to, ali živi v domačem okolju ali v ustanovi za stare, ne glede na količino funkcionalnih odnosov in število ljudi v njegovi okolici.

Potreba po stalnem in poglobljenem medčloveškem odnosu je v starosti več ali manj pri večini starih ljudi nezadovoljena.

Ali ni sprejemanje starosti pogoj za njeno smiselno doživljanje?

Kljub neizpodbitnemu dejstvu, da se ljudje staramo in da smo v zadnjem življenjskem obdobju stari (poznamo izraz tretje življenjsko obdobje, danes zaradi daljšanja življenjske dobe govorimo že o četrtem življenjskem obdobju), lahko starost med drugim razumemo tudi kot družbeni dogovor o tem, kdaj naj človek izpreže in kdaj ni več potrebno, da nosi breme preživljanja predstavnikov obeh vzdrževanih generacij. V določenem, dogovorjenem obdobju dejavni posameznik preide med pripadnike vzdrževane generacije. Četudi ugotavljamo, da v vsej zgodovini zahodne civilizacije z materialnega vidika ni bilo za stare ljudi tako dobro poskrbljeno kot danes, stari ljudje s svojim vedenjem kažejo, da s to urejenostjo niso zadovoljni. Mnogi med njimi še vedno iščejo možnost dodatne zaposlitve. Lahko, da nekateri zato, da preživijo, vendar pa večina to počne zato, da ostanejo dejavni, da podaljšajo svojo vpetost v družbo, da so koristni, uporabni, močni, sposobni.

Nesprejemanje starosti nima posledic le za starega človeka, temveč za vse generacije, saj s tem, ko se ljudje ženejo za večno mladostjo in skušajo podaljševati svojo produktivnost, predstavnikom mlade in srednje generacije kažejo svoje nesprejemanje obdobja, v katerem so, kar hkrati pomeni, da jim ne pokažejo smisla tega življenjskega obdobja.

Ko govorimo o potrebi po povezanosti vseh treh generacij, je treba nekaj besed nameniti prikazu stanja na tem področju. Družine so v sedanjem času več ali manj le dvogeneracijske, kar pomeni, da je v sodobnem svetu prišlo do množične izselitve predstavnikov prve generacije iz družin. Stari ostajajo sami, ko pa obnemorejo, jim je omogočeno institucionalno varstvo. Zbiranje večjega števila starih v domovih za stare je nenaravno. Običajno je kot posledica razdvojenosti generacij najbolj in najhitreje vidna škoda, ki jo zaradi tega utrpí stara generacija, ko je odložena na stranski tir, nepotrebna. Vendar pa tovrstno ločevanje siromaši tudi predstavnike druge in tretje generacije, predvsem mlade.

Zakaj? Ena od temeljnih nalog v starosti je prenašanje temeljne človeške izkušnje in tradicije. Proces prenašanja življenjskih izkušenj poteka predvsem v temeljnih človeških skupinah, v medsebojnem odnosu dveh ali več ljudi, ki so življenjsko povezani. Predstavniki srednje generacije, ki smo obremenjeni s skrbjo za preživetje in s pridobitnim delom, tovrstnih življenjskih izkušenj še nimamo, poleg tega pa imamo premalo časa, ki je potreben za tovrstne procese.

Stari ljudje so stisnjeni na rob in kljub potrebni energiji in želji po stikih z ljudmi teh priložnosti nimajo dovolj. Predvsem tisti v ustanovah jih imajo odločno premalo, pa tudi stari v domačem okolju pogrešajo poglobljene odnose z mladimi. Dejstvo je, da smo zaradi porušenih mostov med generacijami oškodovani vsi.

3. Brez samopomoči ni pomoči

Že dobro desetletje delujejo v Sloveniji skupine starih za samopomoč, ki postajajo odlično dopolnilo strokovnemu delu in javni družbeni organiziranosti pri zadovoljevanju človeških potreb in reševanju težav in stisk. V njih se stekata vsakdanja človeška izkušnja in človeška iznajdljivost s sodobnim strokovnim znanjem. Kot dopolnilo strokovnemu delu prispevajo, da učinkovitost le-tega povečajo prek njegove naravne meje.

Delo v skupinah temelji na številnih prvinah socialne gerontagogike, tretje vzgojeslovne veje ob pedagogiki in andragogiki, ki se posveča pripravi in usposabljanju za čim bolj kakovostno medčloveško-odnosno življenje v starosti. Skupine so zasnovane tako, da so temeljne, prijateljske. Delo v njih je izrecno usmerjeno na zadovoljevanje skupnih potreb, predvsem nematerialnih. Za to pa uporabljamo sile, ki so na voljo pri samih članih skupin - predvsem njihovo življenjsko izkušnjo in še ohranjene socialne zmožnosti ter številne dejavnosti, ki omogočajo srečevanje in spletnje pristnih medčloveških odnosov (redni tedenski sestanki ob istem času in na istem mestu, pogovor, petje, kulturne prireditve, izleti, gostovanja zanimivih posameznikov in kulturnih delavcev, različne delavnice, druženje z mladimi in srednjo generacijo, delo za drugega človeka itd.)

Skupine starih so odlična oblika samopomoči za preseganje patologije našega časa - ločenosti starih ljudi od mlajših dveh generacij, ločenosti strokovnega dela od celotnega vsakdanjega človekovega življenja, kolektiviziranosti, pomanjkanja osebne pobude in osebne odgovornosti iz realsocialističnega časa.

Za strokovne delavce so skupine pristna oblika profesionalne oblike samopomoči pred poklicno praznino: zbirokratiziranosti dela s strankami, razparceliranosti služb, stehniziranemu delu z ljudmi, glemu "službovanju", burn-aut sindromu. To velja za njihovo sodelovanje v skupinah starih in za skupine voditeljev.

Kot "nadomestna družina", nekrvno sorodstvo in nekrajevno so-

sedstvo so skupine starih za samopomoč odlično zdravilo proti osamljenosti, brezcilnosti, socialni izločenosti in nesmiselnemu vegetiranju starih ljudi.

4. Projekt skupin starih za samopomoč v Sloveniji

Začetek dela v skupinah starih za samopomoč sega v prve mesece leta 1987, ko smo v Domu upokojencev Izola ustanovili prvo tovrstno skupino. Naš poglavitni namen in cilj je bil dviganje duševne, duhovne, socialne in kulturne ravni starih, ne pa urejanje materialnih in organizacijskih zadev v domu. Pogovori o prehrani in podobnih žgočih temah samo oddaljujejo ljudi v skupinah od napredka in uspeha.

Projekt se je dve leti spontano utrjeval in širil, nato pa v letih 1989-91 sistematično uvajal kot akcijsko-raziskovalni s številnimi cilji.

V času projekta so bile skupine vpeljane v devetih krajih po Sloveniji in sicer: na Obali, v Ilirski Bistrici, Postojni, Preddvoru pri Kranju, Polzeli, Sežani, Velenju, Gradišču in na Vrhniki. V teh krajih je v osmih domovih za stare delovalo skoraj štirideset skupin, po ena pa v desetih krajevnih skupnosti. V njih se je srečevalo več kakor 500 starih ljudi. Skupine je zavzeto vodilo nad 60 strokovnih in prostovoljnih sodelavcev, za to usposobljenih v času projekta.

Leta 1992 je kot rezultat tega projekta izšel metodični priročnik - J.Ramovš, T.Kladnik, B.Knific in sodelavci: Skupine starih za samopomoč.

Za doseganje ciljev tega projekta smo voditelji skupin 23.6.1992 ustanovili Združenje za socialno gerontologijo in gerontagogiko Slovenije, ki od takrat dalje skrbi za širjenje in napredek skupin starih za samopomoč.

Zaradi organizacije dela in strokovnega napredka smo se voditelji organizirali v pokrajinskih sekcijah, ki jih je v tem trenutku že 25. Prav to organizirano srečevanje z izmenjavo izkušenj in reševanje sprotnih težav in dilem je omogočalo razvoj dejavnosti.

V marcu 1995 je bila izdelana evalvacijska študija projekta. Izdelal jo je doc.dr.Jože Ramovš, predstojnik Inštituta Antona Trstenjaka v Ljubljani, pooblaščenega od Združenja za supervizijo in izobraževanje v delu projekta. Prinesla je naslednjo sliko:

- v domovih za stare in v domačem okolju je delovalo 265 skupin
- vanje je bilo vključenih več kot 4000 starih ljudi

- skupine je vodilo nad 200 usposobljenih voditeljev različnih poklicev
- v Vipavski dolini je bila ustanovljena prva lokalna mreža skupin za samopomoč, kar pomeni, da ima vsak večji kraj v dolini svojo skupino
- v teku je že tretje usposabljanje voditeljev skupin starih za samopomoč z nad 100 udeleženci
- 18 najbolj angažiranih voditeljev skupin iz različnih krajev Slovenije obiskuje tečaj za organizatorje mreže skupin starih za samopomoč, ki bodo gonilna sila razvoja skupin in mrež skupin za samopomoč v domačih krajih ter supervizorji tega dela.

Hitrost in kakovost širjenja skupin starih za samopomoč sta zgovoren pokazatelj njihove potrebnosti med starimi ljudmi v Sloveniji. Vsako naslednje leto pomeni nov razcvet na tem področju. Ocenjujemo namreč, da trenutno deluje v prek 100 različnih krajih čez 300 skupin, ki jih vodi nad 300 usposobljenih strokovnih in prostovoljnih delavcev in v katere je vključenih približno 4500 starih ljudi.

Glede na število udeležencev je projekt skupin starih za samopomoč največji in najuspešnejši podvig na področju medčloveških odnosov v slovenski sociali. Želimo si, da bi v naslednjih letih vzpostavili mrežo 2500 skupin starih v Sloveniji, kjer bi vsak deseti star človek našel v njih možnost prijateljevanja v družbi sovrstnikov.

5. Kaj starim pomeni skupina za samopomoč?

Voditelji skupin starih za samopomoč opravljamo delo v skupinah prostovoljno in z velikim veseljem. Ena od pomembnih vzpodbud pri delu je notranje zadovoljstvo in številne ugodne povratne informacije od starih ljudi. Le-ti namreč velikokrat in s posebnim zanosom povedo, da so dnevi, ob katerih se srečamo, zanje pravi prazniki, lepa doživetja, ki jim napolnijo življenje še za kakšen dan v tednu in ne le za tistega, ob katerem se skupina sreča.

Poglejmo nekaj značilnih odgovorov na vprašanje: "Kaj vam pomeni skupina?"

Ančka: *Skupina "Mak" mi pa veliko pomeni. Komaj čakam petka, da se dobimo. Tu se lahko pogovorim. Najbolj pa cenim to, da tisto, kar se pogovorimo, ostane med nami. Smo kot družinica. Vse smo tako povezane. Kmalu, ko sem videla, kako to gre, lahko rečem, da sem zelo*

rada hodila. Komaj čakam tega petka, da pridem in da zopet malo poklepetamo. Čutim, da imam v skupini svoje mesto, ki me čaka prazno tudi takrat, kadar me ni.

Ivica: To mi veliko pomeni. Ta dan, ko imam skupino, mi je najlepši. Tako lepo mi mine celo dopoldne. Malo si pripovedujemo, se nasmejemo, zvemo kaj novega.

Micka: Če ne bi bilo prijetno, bi se verjetno odtegovali. Ne bi prišli. Ampak, ker je prijetno, pa pridemo radi. Meni pomeni dosti. Tako, družbeno. Čutite neko zadovoljstvo v tej skupini. Pa se srečamo zunaj. Ob sobotah se dobimo vse na tržnici. Tudi to so lepi trenutki, veste. Sedaj mi je veliko do tega, da kam gremo. To mi je zelo všeč. Strašno rada grem v naravo. Vidite, če sem tu, pridem vsak teden, čeprav zaradi sluha ne razumem vsega. Ampak pridem zelo rada. Nekako se mi zdi kot moja družina. Sama sicer pogrešam družabnega življenja. To me strašno moti, ker se zaradi sluha stalno izključujem. Slišim že, vendar ne razločim besed, ki jih govorijo. Po srečanju pridem bolj odprta, bolj razumem. Zavedam se, da je potrebno biti bolj strpen, če hočeš imeti odnose v redu; se tudi včasih prilagoditi. Te strpnosti se človek nauči tudi v skupini. Če čutim, da bi se mi kaj zgodilo, bom šla tam in mi bodo sigurno pomagali. To imam v zavesti, veste.

Mimi: Ah, to pa komaj čakam. To mi pa dosti pomeni. Pa tudi druge skupine. Saj veste, kako je. Včasih tudi nisem razpoložena. Kakšen dan bi se najraje zgubila v kakšno luknjo. To je človeško. V skupini se počutim enaka med enakimi in tudi drugi me tako upoštevajo. Ni razlike. Nismo vsi iz enega kraja. Nekaterih sploh ne razumem, kako govorijo. Dialekti. Jaz jih ne razumem. V skupini, kjer je mir, se potrudimo, tam jih razumem. Naša skupina je res prisrčna. Govorimo brez zadržkov, spoštljivo. Sedaj, ko včasih skupina odpade, mi dosti manjka. Do četrta nimam nobenega človeka. V četrtek se dobimo. Če pa še vas ni, pa še to odpade. Zelo pogrešam skupino, petje. Odkar sem v domu nisem niti delček tistega, kar sem prinesla s seboj. Vsa druga sem. Morala sem se prilagoditi, a v notranjosti sem še vedno tisto, kar sem v resnici. Sem osamljena do kraja. Rada bi imela nekoga. Včasih bi se rada pogovorila s kom o stvareh, ki so vredne premisleka. Nimam nobenega. Ste sami, kot pes na cesti. Včasih si želim umreti. Jaz nimam nič od ljudi, oni nimajo nič od mene. Cerkev me straši. Država me straši. Rada vzamem v roke kakšno knjigo in se zgubim v njej.

Jože: Polno, polno. Tu se lepo pogovorimo. Nobenega kritiziranja.

Lepo kot ljudje. Kot bratje in sestre. Čuje se lepa beseda, včasih kakšna hecna. Marsikaj se zve. Spoznavamo se med seboj in podoživljamo družinsko življenje. Smo nekako kot na vasi, ko se družina loči od sosedov. Ja, tako si predstavljam, da ne bi slišal brez te skupine nobene pametne besede. Namreč, kamorkoli se obrnem, povsod samo jamranje in kritika. Mi se pa lepo pogovorimo. Lep človeški odnos. Človek do človeka. To je zelo velika povezanost med nami. Med nami skoraj kot družino. Sodelovanje v njej mi pomaga k boljšemu počutju. Jaz grem recimo vsako nedeljo k maši. Ko pridem nazaj, to malo podoživljam. Počutim se tako, kot bi se fajm skopal. In tako se mi zdi tudi po teh naših srečanjih.

6. Zaključek

Socialna gerontologija in gerontagogika si z uvajanjem in razvijanjem metodologije dela v skupinah starih za samopomoč vestno prizadevata za usposabljanje starostnikov za čim bolj kakovostno preživljanje starosti ter za zadovoljevanje nematerialnih potreb starih ljudi. Življenje namreč kaže, da še tako materialno dobro stoječ človek, ki je duševno, duhovno in socialno zelo ogrožen, v težkih življenjskih preizkušnjah klone, in nasprotno, duševno, duhovno in socialno trdni ljudje še kako odločno kljubujejo viharjem življenja, ne glede na njihovo materialno stanje.

Skupine starih za samopomoč, ki glede na naše izkušnje in glede na ugodne učinke in s tem povezane ustrezne povratne informacije od starih ljudi, odgovarjajo na njihove temeljne nematerialne potrebe po pristnem, stalnem in poglobljenem medčloveškem odnosu, so gotovo pot za spletanje pristnih medosebnih vezi, most za prenos življenjskih izkušenj na srednjo in mlado generacijo ter obenem zagotovilo, da bo naša, zelo številčna tehnično-potrošniška generacija v svoji starosti v njih našla svoj "odnosni dom".

Strokovni članek, prejet decembra 1997.